

ТУРКИСТОН ОНГИ

Ижтимоий-сиёсий, илмий, адабий-публицистик газета

Носир Муҳаммад

Ушбу
сонда:

АЛЛОҲ БОШНИ
НИМАГА БЕРГАН ЁКИ
ДЕМОКРАТИЯ БОРАСИДАГИ
ҲАНГОМАЛАР

3 - бет

туркистон
жадидларидан
бери

4 - бет

Мен туркиман!

5 - бет

ТАРИХЧИ ОЛИМ ВА
КУРАШЧИ ЭДИ

6 - бет

Янги замон
бойлари - борми
хотамтойлари?!

8 - бет

ТУРКИСТОН ВА ТУРКИЯ ДИПЛОМАТИК АЛОҚАЛАРИ ТАРИХИДАН ЛАВҲАЛАР

Соҳибқирон Амир Темур барча турк давлатларини бирлаштиришни ўз олдига мақсад қилиб қўйган эди. Шу сабабли унинг ҳарбий юришлари туркий халқлар бирлигига раҳна солмади, аксинча, уни кучайтирди. Икки ўргадаги иқтисодий, маданий алоқалар кенгайди. Йўлларда махсус станциялар – ёмларнинг барпо этилиши ва қатнов ҳавфизилиги таъминланиши ўзаро борди-келдиларни кўпайтирди, доимий карвон йўллари пайдо бўлди. Испан дипломати Клавихонинг ёзишича, 1403 йилда Амир Темур хузурида Кастилия, Миср элчилари билан бир каторда Туркия элчилари ҳам бўлган. Элчилар 1404 йил 21 ноябрь куни Самарқанддан жўнаб кетганлар. Махсус вакиллар уларни Табризгача кузатиб борган. Табризда элчиларни Амир Темурнинг набираси Умар Мирзо кутиб олиб, ҳар бирларини ўз юртларига жўнатган. Темурий хукмдорлар бу анъанани муваффақиятли давом эттиридилар. Шоҳруҳ, Мироншоҳ, Улуғбек, Бойсункур, Ҳусайн Бойқаро даврида Усмонли давлати билан маданий ва илмий алоқалар кенг йўлга қўйилди. Туркистон ҳудуди уч хонликка бўлингач, ҳар бир хонлик Усмонли давлати билан мустақил алоқалар ўрнатган. Айниска, энг катта хонлик бўлган Бухоро хонлиги билан сиёсий ва маданий муносабатлар мунтазам давом этган. XVI аср бошида Эронда шиа мазҳабининг давлати мафкураси даражасига кўтарилиши Усмонли давлати билан Туркистон хонликларини ўзаро кучларни бирлаштиришга унданган. Шайбонийхон билан Боязид иккинчи (1481-1512) Эронга қарши биргаликда курашиш ҳақида келишиб олганлар. Аммо бу ҳақда расмий шартнома имзолангандиги маълум эмас. Тошкентда ва Мовароуннахрнинг баъзи вилоятларида айрим турк ҳарбий қисмлари жойлаштирилган. 1514/15 йили Убайдуллахоннинг элчиси Амир Саид Муҳаммад Туркияда бўлган ва Султон Салим (1512-1520) билан музокаралар олиб борган. Султон Салимнинг элчиси Муҳаммадбек эса ўша йили Бухорога келган. Усмонли давлати хукмдори ўз мактубида Убайдуллахонни “қизилбошларга” қарши курашишга чакирган (сафавийларнинг лашкарлари қизил салла ўраганликлари сабабли рақиблари уларни шу ном билан аташган). Султон Сулаймон биринчи (1520-1526) билан ўзбек хони Наврӯз Аҳмад (Бароқхон) ўргасида ҳам Эрон шохи Тахмосп биринчига (1524-1576) қарши иттифок тузилган. 1551-1557 йилларда турк аскарлари Наврӯз Аҳмадхон тарафида туриб жанг қилганлар. Турклар ўзбек султонларини милтиқ ва ўқ-дори билан таъминлаб турганлар, аскарларга замонавий қуроллардан фойдаланиш сирларини ўргатганлар. Ўша даврда машҳур турк саёхи Сайди Али Раис Тошкентда бўлиб, шаҳар хони Наврӯз Аҳмад билан учрашган. Бу учрашув ҳакидаги хотираларини у ўзининг “Миръотул-мамолик” (“Мамлакатлар кўзгуси”) асарида ёзиб қолдирган. Ҳофиз Таниш Бухорийнинг “Абдулланома” асарида бу ҳамкорлик хусусида қизиқарли фактлар бор. 1557 йили Абдуллахон Бухоро шаҳрини камал қилганида шаҳар ҳокими Бурхон султон қальъадан турк аскарларини олиб чиқади. Бу воқеа асарда шундай тасвирланади: “(Бурхон Султон) икки мингга яқин румлик турк аскари билан Қалъа томондан Хожа Нақшбандий номи билан машҳур бўлган Муҳаммад

ибн Муҳаммад Бухорийнинг (қабрлари нурга тўлсин) файзосор мозори дарвозасидан чиқди. Уларнинг хунари милтиқ отувчилик бўлиб, ҳар бири бу ишда шу қадар моҳир эдики, ҳатто қоронгу кечада ҳам ҳабашнинг юзидаги кора холни милтиқ ўқи билан бемалол ура олар эди. Улар тилла анжомли отга миниб, жанг қасдида майдонга отилдилар...” Табиийки, Туркистон ҳудудидаги ўзаро таҳт талашишлар, уч хонлик ўртасидаги тўхтовсиз жанглар Усмонли-Туркистон алоқаларига катта путур етказди. Туркистон ҳудудига юборилган турк аскарлари бу хонликларни ташки ҳужумдан химоя қилиш мақсадида юборилган бўлсалар-да, асосан ички жанжалларга аралашиб қолдилар, гоҳо ким тарафида туриб урушишни ҳам билмай қолдилар. 1578-1590 йилларда ҳам икки ўргадаги дипломатик муносабатлар давом эттирилди. Усмонли султони Мурод учинчи Абдуллахон иккинчига элчи жўнатиб, Эронга қарши биргаликда курашишга чақиради. Бухоро хукмдори бу таклифни мамнуният

билан кутиб олади. Чунки сафавийларга қарши курашда иттифоқчи зарур эди. Тез орада у Хурасонга ҳужум қилиб, Машҳад ва Нишопурни эгаллайди. Оғир аҳволда қолган Шоҳ Аббос Усмонийлар давлати билан сулҳ тузишга эришади. Ёлғиз қолган Абдуллахон иккинчи ҳам эгалланган ҳудудларни ташлаб, сафавийлар билан келишишга мажбур бўлади. Абдуллахон иккинчи вафотидан кейин Бухорода ҳокимият учун кураш авж олиб кетади. Бундан фойдаланган Эрон Машҳад ва Ҳирот шаҳарларини тўла ўз тасарруфига киритади. 1598 йилда хукмронлик аштархонийлар сулоласи вакили Боки Муҳаммад қўлига ўтганидан кейин вазият ўнглана бошлайди. 1602 йили у Истанбулга элчи жўнатиб, Хурасонни қайтариб олиш учун ҳарбий ёрдам сўрайди. Султон Мехмед учинчи Бухорога элчилар орқали 20 дона тўп ва совға-саломлар жўнатади. Кейинроқ Султон Мурод тўртинчи (1609-1640) ҳам Бухоро хони Имомкулихонга элчи юбориб, Эронга қарши курашда ҳамкорликка чақиради. Бухоро хукмдорлари Надир Муҳаммадхон (1642-1645), Абдулазизхон (1645-1680), Субҳонкулихон (1680-1702) даврларида ҳам ўзаро муносабатлар барқарор давом этган. Масалан, 1690 йилда Субҳонкулихон Истанбулга элчи жўнатади. Усмонийлар давлати ҳам 1691 йили Мустафо Човуш бошчилигидаги элчиларини Бухорога жўнатади. Субҳонкулихон вафотидан кейин таҳтга чиқкан ўғли Убайдуллахон (1702-1711) ҳам 1707 йили Ҳўжа